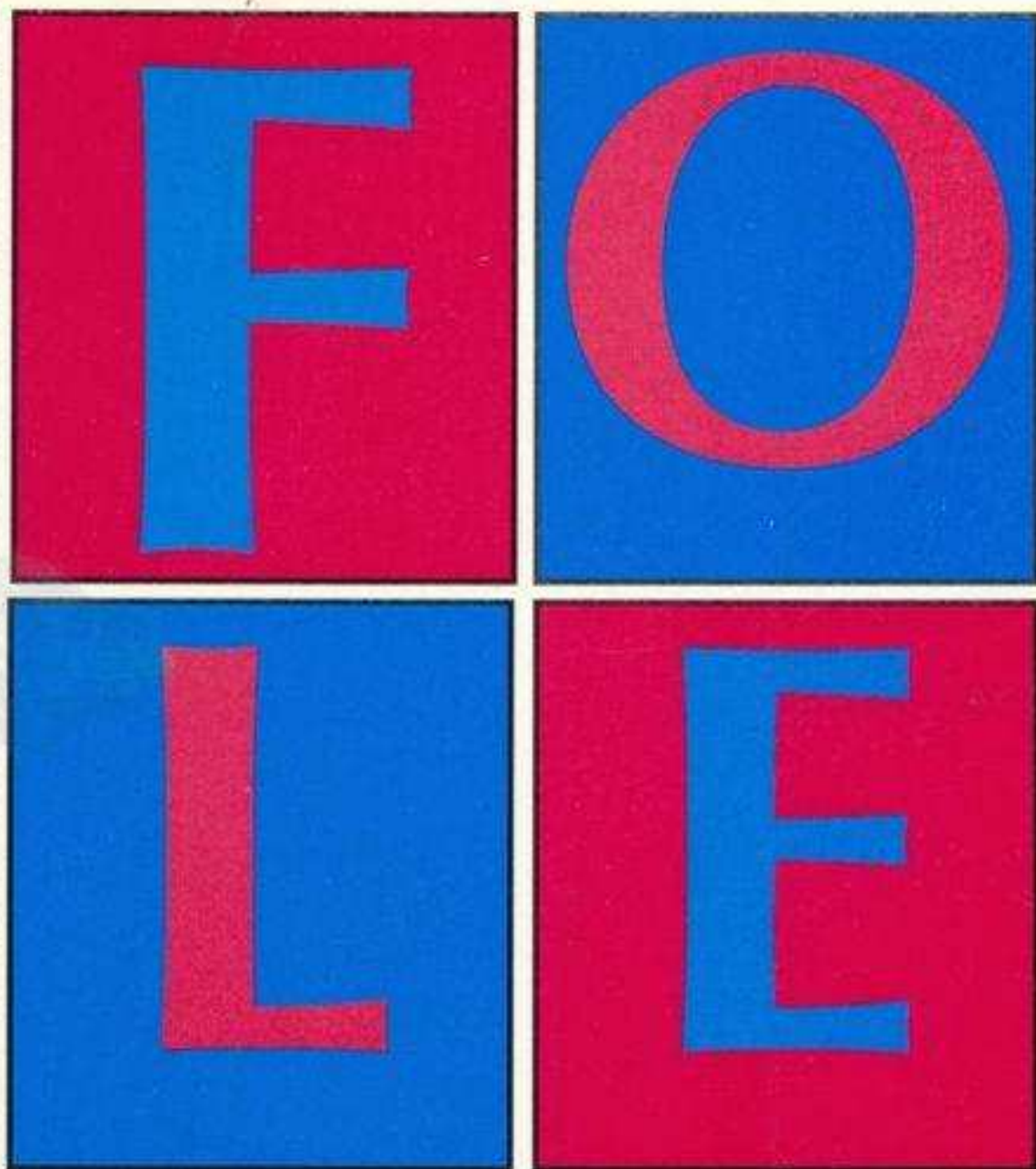

Diccionario de

Xosé de Cora

Prólogo de Domingo García-Sabell

**FUNDACION PEDRO BARRIE DE LA MAZA, CONDE DE FENOSA
'COLECCION GALICIA VIVA'**

**Disposta pola
REAL ACADEMIA GALEGA**

Diccionario de Fole

Xosé de Cera

Mercedes Díaz García
María Xosé Pardo-Gil Magadán

Fotografía
Xosé Luís Tejero

FUNDACION PEDRO BARRIE DE LA MAZA, CONDE DE FENOSA

"COLECCION GALICIA VIVA"

Disposta pola
REAL ACADEMIA GALEGA

Diccionario de Fole

*(Guía para navegar pola vida
e as obras de don Ánxel)*

© Xosé de Cora Paradela, 1997
© Fundación Pedro Barrié de la Maza/ El Progreso, 1997
Progreso, 12, 27001 LUGO
ISBN 84-89748-12-8
Depósito Legal 118/1997
Printed in Spain
Imprintado en El Progreso
Pol. Industrial O Ceao, LUGO

Reservados todos los derechos.

un documento importante para entender un período da literatura e da lingua galegas, no que facer calquera cousa no seu favor era correr riscos. E merece ser tido en conta á hora de estudia-lo marco literario das décadas 50-60 e 60-70".

Amaliña. Personaxe do conto *O corpo do delito*, incluído no libro TB. É a única filla do matrimonio formado por don Crisanto e doña Amalia.

Amparito Robles Landeira. Personaxe do conto *Suicidio frustrado*, incluído no libro CDN. Esta muller falecera en Lugo, o 10 de marzo de 1935 ós vinte anos de idade, dunha "tisis pouco menos que galopante". Cando se cumpría o ano da súa morte apareceu sobre a súa lápida un cepillo de limpar os sombreiros "con cobertura e mango de prata", e un frasco como de perfume cheo dun líquido non oloroso. Ademais destes obxectos había unhas palabras escritas, un tanto borrosas.

Andrade, Benxamín. Funcionario. Compañeiro da maior parte das viaxes que, entre os anos 1978 e 1985, realiza Manuel Rodríguez López con AF pola provincia de Lugo, recollidas e relatadas en artigos de prensa e máis tarde nun libro. Tamén con Enrique de Macía, Xosé Manuel Carballo, Nicanor Rielo e outros.

Andrés "O Furelo". Personaxe do conto *A vengación*, incluído no libro HQNC. "Home alto e escaño, que xa andaría polos cincuenta e ben tantos anos. Levaba chapeo, vestido de pana negra e traguía faixa ... Como feo, era ben feo. Tiña o cello mesto e xa lle branquexaba. E tamén o pelo da chola, que xa era ben pouco. E

Andrade e Fole en Oseira

Bispo Aguirre. Rúa de Lugo na que AF vive a partires dos oito anos ata os dezasete (1911-1920).

Blanco, Carmen. Escritora e profesora. Casa cun dos mellores coñecedores da obra de AF, Claudio Rodríguez Fer. Autora de *Conversas con Carballo Calero* (Galaxia. 1989), e *Carballo Calero: Política e cultura* (Ed. do Castro. 1991). **OpRCC:** "El (AF) ia moitas veces por Fingoi. Houbo unha época en que os sábados pola tarde ou os domingos, se cadra, en que eu non saía de Fingoi, collía o seu caxado e ia até alí e se sentaba enfrente de min no meu despacho e alí estábamos falando moito tempo, fumando, porque eu entón fumaba, eu fumei até o ano 69 e el era moi fumador. De maneira que tivemos moita relación". Autora de *Nais, damas, prostitutas e feirantas* (Xerais. 1995).

Blanco Castro, Manoel. Escritor galego radicado en Barcelona. Ex franciscano. Dende hai anos prepara o volume *Homes de Lugo e da súa provincia*, no que inclúe o traballo Ánxel Fole Sánchez, xenio do conto popular. **Op:** "Desde a miña nenez, tanto en Recatelo, como no barrio Falcón, ouvín falar de Ánxel Fole. E xa estudante en Herbón, lembro que buscaba nomes de literatos lucenses, pra *soltalos* na clase de Literatura. Entre estos, o de Fole. Foi, porén, a partir dos anos cincuenta cando escomecei a ler os seus artigos nas páxinas do Progreso, e máis tarde algús dos seus libros". Participa nalgunha das viaxes pola provincia de Lugo con AF, Manuel Rodríguez López e Benxamín Andrade.

Boca Ladroa. Personaxe do conto *De cómo o xastre Bieito volveu pró inferno*, incluído no libro CDN. Este home era enterrador en Ferreira e puxéranlle este alcume "polo moito que xuraba ... por menos de nada puña a tódolos santos perdidiños". Ademais "nunca se conocera un home tan feo en vinte légoas á redonda". O Boca Ladroa protagoniza unha historia que deu

el hombre más bruto que he tratado. (...) Todo esto quiere decir _para que lo entiendas_ que eres una bestia, una mala bestia, ni más ni menos. (...) Eres un fenómeno de feria. (...) Cánovas, dispénsame. Tú eres un hombre fuera de la ley. Sobre ti escribiré más tomos que tiene la Biblia. Esa *browsing* que te has colgado de la cintura el día primero de este mes, no te sirve para nada, si no te sirve para matarme a mí".

Carballo, Xosé Manuel. Crego, ilusionista e colaborador de distintos medios de comunicación. Viaxa con Fole e Manuel Rodríguez López pola provincia de Lugo. En ELAF escribe: "Se lelo é unha regalía, escoitalo é unha festa. Vostede é tamén un dos pilares do pórtico do tempo da narrativa galega, no que outros, reverentemente, quixéramos entrar".

Carballo Calero, Ricardo. Escritor e catedrático. Coñece a AF en Santiago, pero ten maior relación con el nos anos cincuenta, durante a súa estada en Lugo, ó fronte do Colexio Fingoi, onde vai Fole algunha tarde para botar unha parrafada con Carballo. A que sería a súa muller, María Ignacia Ramos, foi compañeira de AF no Instituto de Lugo, do mesmo xeito que Lolita Cumbraos, Petra Sal, Joaquinita Cereijo, Carmiña Revuelta e Pilar Rodil. Abandeirado da escrita lusista. **Op:** "A Fole lembro-o mais ben en tempos posteriores (aos anos trinta). Fole é bastante mais vello ca min (sete anos), e non deveu de relacionarse-se muito comigo. Por outra banda el devia de ir e vir, pero non devia de pasar temporadas longas en Santiago". Autor de *Contos de Ánxel Fole* (FdeV 16-VIII-1953), *El didactismo de Terra brava*. *Realismo del diálogo de Ángel Fole* (EP 23-V-1976), e *Sobre Terra brava*. Varios destes traballos están recollidos en *Libros e autores galegos. Século XX* (Fundación Pedro Barrié de la Maza. Colección Galicia Viva. 1982) e *Introduction á An Anthology of Galician Short Stories* (Kathleen March. 1991). Carballo defende o éxito popular dos contos de Fole, fronte o minoritarismo de Mourullo. **Op:** "Agora

Ricardo Carballo Calero,
segundo Seoane

Quintanilla
1/10

de *Resol* e da tertulia do Café Español _con Manuel Antonio, Cuadrado, García-Sabell e Fole_, organizan unha exposición na Ferradura na que participan Maside, Souto, Laxeiro, Seoane, Colmeiro, Ben Boo, Landín, Fernández Mazas e Fernández Granell, que é considerada a primeira gran colectiva da arte galega. Xosé Antón Castro pregunta a Colmeiro de quen saíra a idea: "Un pouco de todos, de Maside, Granell, Laxeiro, Cunqueiro, Fole, Caamaño, dos estudantes que estaban con nós". AF coincide novamente con Colmeiro en Santiago recién chegado este de París. No artigo xa citado, o escritor deixa constancia dunha conversa de dúas horas, diante da esquina do Toural, na compañía da súa filla Elena, "artista ceramista". Tamén lembra que por ve-los seus cadros "renunciamos a una excursión en yate a las Cíes". *AF*: "Colmeiro había pintado muchos paisajes en su larga estancia en Lugo, allá por el año treinta y dos, en las riberas del río Rato y por Meilán". **Colmeiro**. Personaxe real que aparece nomeado no conto *Pepe Troitiño*, incluído no libro HQNC. No ano trinta e seis e na exposición que tiña Colmeiro na Coruña, atópase o narrador deste conto con Luís Seoane.

Concello de Lugo. AF foi nomeado polo Concello de Lugo Fillo Predilecto da Cidade en xaneiro de 1985, e unha rúa leva o seu nome (*vid* Ánxel Fole, rúa). Tamén promove unha edición de *Terra brava* (3ª edición. Cincocentos exemplares numerados. *Galaxia/Concello de Lugo*. 1985), e co gallo do seu pasamento, edita o libro *Os escritores lucenses arredor de Fole*. Nas festas do San Froilán de 1985, entre os días 7 ó 13 de outubro, AF foi centro dunha serie de actos de homenaxe con motivo do seu nomeamento como Fillo Predilecto. Houbo unha mesa redonda coa participación dos autores dos tres libros sobre o escritor (Rodríguez Fer ("A súa fortuna cinematográfica foi escasa, cando se tentou de adaptar a isa linguaxe algúns dos

Medalla da V Semana Bibliográfica da Linguas Ibéricas. Homenaxe da cidade de Lugo a Ánxel Fole

O Fillo Predilecto da Cidade fala dende a cadeira do alcalde

seus contos"), Cora ("El deume feito todo o traballo de *Homes de Fole*, porque a súa conversa, aparentemente desordeada, tiña unha perfecta cohesión") e Casares ("A maior dificultade da miña conversa foi reproducir a fala dunha persoa que ten unha persoalidade tan forte no aspecto locutivo"); a V Semana Bibliográfica das Linguas Ibéricas estivo dedicada a el, na Delegación de Educación instalouse unha exposición fotográfica, e o alcalde Vicente Quiroga entregoulle no seu domicilio o primeiro exemplar da edición de *Terra brava*, na que a xeito de presentación, Vicente Quiroga escribe: "Fole forma parte do meu mundo, das miñas mellores

lembranzas, e síntome ledo de _aínda que sexa nun pequeno recanto_, formar de algún xeito parte do mundo foleano". O Concello tamén edita o folleto *O conto de nunca acabar*. Na súa morte, o Concello, que declara xornada de luto o día 10 de maio de 1986, deixou unánimemente constancia de que "Fole foi por enriba de calquera outra consideración un bo cidadán, un bo lucense e un bo galego. Fole fíxose querer por todos, ata o punto de converterse en algo noso, nunha parte da nosa alma, nun recanto feliz da nosa paisaxe. As rúas de Lugo xa non serán as mesmas sen a repousada figura de don Ánxel. Quédanos a

Manuel 1975
LA

súa obra, o seu exemplo, o seu amor polas cousas verdadeiras, a nosa terra, as nosas xentes, o noso idioma. Fole amou por enriba de todo a Lugo e a Galicia. Nin Lugo nin Galicia esquencerán endexamais a Fole", dise nunha mensaxe institucional. O 11 de outubro de 1986 Marino Dónega preside, en representación da RAG, o acto de homenaxe a Fole, organizado polo Concello, que logo quedou constituída coma unha xuntanza anual de escritores lucenses nas festas de San Froilán. Nese primeiro ano, no que houbo unha ofrenda froral na sepultura de AF, un recital poético e a presentación do libro ELAF, participaron Adolfo de Abel Vilela, Carlos de Arce, Pedro de

Llano Bocelo, Darío Xohán Cabana, Eloi Caldeiro, María Pilar Campo, Xosé Manoel Carballo, Benxamín Casal Vila, Xosé de Cora, Xosé María Díaz Castro, Lois Diéguez, Marino Dónega, Miguel Anxo Fernán Vello, Manuel María Fernández Teixeira, Pilar García Negro, Camilo Gómez Torres, Marcial González Vigo, Antón Grande, Araceli Herrero Figueroa, Enrique Alvarellos, Antonio López Acuña, Xaime Félix López Arias, Xosé Antón López Dobao, Víctor López Villarabid, Luis Maquieira Quiroga, Paco Martín, Manuel Celso Matalobos, Francisco Mayán Fernández, Miguel Anxo Murado, Uxío Novoneyra, Gerino Núñez, Narciso Peinado, Ramón Pernas, Lois Pereiro, Lois Xosé Pereira, Xesús Rábade Paredes, Nicanor Rielo Carballo, Francisco Rivera Cela, Xavier

Fole de costas, fotografía de José Luís Vega, utilizada como portada no volume ELAF

Rodríguez Barrio, Claudio Rodríguez Fer, Manuel Rodríguez López, Luis Rodríguez Rodríguez, Alfredo Sánchez Carro, Antón Santamarina Delgado, Xosé Trapero Pardo, José Tuñas Bouzón, Xulio Valcárcel, Helena Villar Janeiro, Antonio Yebra de Ares, Xosé Gayoso Veiga, Xosé Antón García Cotarelo, Ramón Reimunde Noreña e Fiz Vergara Vilariño.

Conde Muruais, Perfecto. Escritor e xornalista. Autor da entrevista *Diálogo con Ánxel Fole* (*Chan.* nº22. II-1970). Nesa conversa, Fole comenta a súa improvisación diante do papel cando se trata de escribir un artigo xornalístico: "Eu non preparo nada". Con esa cita enceta Alfonso Álvarez Riveiro a súa edición *Fole e o xornalismo* (*Concello de Lugo.* 1997).

Perfecto Conde, segundo Seoane

Condessa de Garbia. Personaxe da historia narrada por don Andrés, no conto *En cada vida, un misterio*, incluído no libro TB. A condessa "era xa vella, viúda de ben anos pra atrás", mandou recado por un rapaz para que fose convidar a don Andrés a merendar ó seu pazo de Lourende. Na merenda, a condessa informa o crego da intención de "donar cien duros a los pobres de esta feligresía y regalar a la iglesia de Santa Comba el

antiguo ostensorio que se conserva en la capilla del pazo". Todo aquel ofrecimento debíase a que esta muller tivera a filla, Clara Eugenia, moi enferma de tifo, e despois de moitos rezos e misas esta conseguira curarse. A doazón era, pois, a proba do seu agradecemento á curación da súa filla.

Contos da néboa. Cuarto libro de AF e a súa terceira colección de contos. Neste caso, e a diferenza dos dous anteriores, os escenarios dos relatos son urbanos, principalmente a cidade de Lugo (Colección Pombal nº 12. Ed. Castrelos, 1973). CDN rematouse de imprimir o 5 de outono de 1973, "festa de San

Filiberto de Rul. Personaxe protagonista que aparece na primeira parte da historia narrada polo doutor Froilán no conto *Por us pelos...*, incluído no libro TB. Filiberto era o "Pedáneo", amigo persoal do doutor pois "curáralle unha filla do sarampín o outro ano". Era un home "de algo máis de cincuenta anos, baixo e groso, que falaba con moito apouso, rebuscando moito as palabras coma si se escoitase a si mesmo, e que se daba moito pote por ser pedáneo. Outramente era persoa honrada e cabal". Facíltalle ó doutor canto é necesario para dar parte á xustiza de todo o acontecido na casa do Galo. Enfróntase moi rexo ós veciños, que acoden á casa da defunta con gañas de vingar a súa morte.

Filomena. Personaxe da historia narrada por don Crisanto no conto *O corpo do delito*, incluído no libro TB. "Rapaza, xa non moi nova,... pequenota, morena e ancha", que traballa na casa de don Xermán. Despois da morte deste, a Faísca bótaa da casa pois o seu home, o Sarillo, compráralle nunha feira un pano para por na cabeza. Máis adiante comeza a traballar na casa do xuíz. Pasan os anos e coñécese a noticia de que a Faísca morre afogada na Habana, e o Sarillo morre nun accidente de traballo, aló en Vizcaia; é daquela cando a Filomena revela o segredo do asasinato do patrón da casa de Grandal.

Fillo Predilecto da Cidade de Lugo. Título de honra, concedido polo Concello de Lugo e materializado nunha placa que foi entregada polo alcalde Vicente Quiroga Rodríguez no derradeiro domicilio de AF, na rúa Montero Ríos. O acto tivo lugar o 13 de outubro de 1985, nunha cerimonia íntima, como obrigou a saúde do escritor, á que só asistiron, ademais dos citados, Arsenio Losada Fidalgo, (veciño de Campos da Vila (Quiroga), amigo de AF, e inspirador dun dos seus personaxes de creación literaria), Manuel Rodríguez López, (amigo e compañeiro das viaxes pola provincia de Lugo), Xulio Xiz Ramil, (director do Patronato de Cultura do Concello), Xosé de

Vicente Quiroga aplaude
ó novo Fillo Predilecto na
presencia de Arsenio
Losada

Cora (director de *EP*), e representantes dos medios informativos. Deuse a circunstancia de que, como eran datas nas que Lugo celebraba as festas de San Froilán, o alcalde foi á Praza Maior para asistir a un concurso de petanca onde participaba Arsenio Losada dentro dun equipo de Quiroga. Recoñeceuno e informoulle do acto a celebrar na casa de AF. Na entrega, Vicente Quiroga dixo que "o acto de hoxe é un dos máis importantes da miña vida", e AF² contestou co seu humor habitual, manifestando o desexo de ter fotografías das casas nas que viviu na súa vida: a de O Incio, a da Torre de Arcos de Chantada, a de Sotomaior e a de Orbán. O expediente para a concesión do título foi instruído polo concellal Manuel Núñez Carreira e presentado por Vicente Quiroga, o 24-I-1985, dicindo que "Fole ten por Lugo un amor sen fronteiras, patentizado polo seu afinamento na cidade, polos paseos polas rúas, pola obra que lle ten dedicada, e a devoción polas súas xentes". Fole foi o

cuarto fillo predilecto de Lugo, despois de selo Alfredo Rodríguez Labajo, Juan Rof Carballo e Álvaro Gil Varela.

Fisteos. Parroquia de Quiroga citada en *¡Lobos te coman!* (HQNC): "Mais inantes de chegar a Fisteos, pechouse tanto a nebra que houbo que poñe-lo auto a doce por hora".

Fiz de Cotovelo. Personaxe do conto *O arreguizo*, incluído no libro TB. Engádese á conversa que manteñen o Brais e o Vicentiño na tasca do Souto Grande. "O Fiz de Cotovelo era un tangaleirán moi mouro de cara, que andaría polos coarenta, antes máis que menos. Tiña o bico moi grosso e movíase e falaba con moito apouso". El non sabía se os lobos poñen ou non os pelos de punta, como opinaba o Xan de Brais, o que si coñecía era un caso dun home "que se lle requicharon todos dun medo que levóu". Contáanos a historia do Uxío, a Rola, e o Falcón.

Fiz de Penedo. Personaxe nomeado no conto *O ateo da vila*, incluído no libro CDN. Fora "o tío máis calafate" que houbera na vila de Chantada. Tiña un comercio que ía moi ben debido a que vendía a dez o que custaba tres. O feito de que lle tocaran trescentos mil pesos na lotería, sevía de exemplo a Don Paco para probar que Deus non existía.

Flora. Personaxe do conto *A vengación*, incluído no libro HQNC. É a querida do Furelo, "din que a ista a trouxo de Ponferrada, de onde era a muller que tivo, a señora Encarnación...". Traballa na taberna que ten o Furelo e "axúdalle unha rapaciña que di que é filla do taberneiro, e seica non se leva ben ca Flora".

Florinda. Personaxe do conto *O Tesouro*, incluído no libro ALDC. É a ama do cura, Don Sebastián.

Fole (familia). Os Foles coetáneos de don Ánxel, amais dos

tanto coidado preparara a Liberata. Despois de examinalo chega a conclusión de que é un centolo.

Piel. Filólogo alemán. Estudiou a linguaxe de Fole en *Terra brava*.

Pillado Mayor, Francisco. Home de teatro. En colaboración con Manuel Lourenzo publica a *Antoloxía do Teatro Galego*, que inclúe PDD, de AF, e outros traballos.

Pimentel, Luis. (*vid* Vázquez Fernández-Pimentel, Luis)

Píndaro. Personaxe do conto *Ventureira xornada*, incluído no libro de SB. Ía xunto co seu amigo Rómulo de Campos de Vila cara a feira de "San Martín de Quiroga".

Pinto. Can protagonista do conto *O can sentía saudade*, incluído no libro CDN. "Era un can ben xeitoso, branco con pintas de canela". Cando o seu amo, don Saturnino, foi trasladado a Villacastín el sentiu moita saudade da súa terra, polo que sempre estaba tristeiro e sen gañas de cazar coma antes. Sentiu grande ledicia o día que o seu dono lle trouxo un ramallo de castiñeiro, pois naquelas terras só había piñeiros. Cando morreu foi soterrado no horto da casa, baixo un loureiro. Vinte anos despois da súa morte, en Villacastín van inaugurar un monumento adicado a súa memoria.

Piñeiro López, Ramón. Ensaísta, escritor e político. Piñeiro coñece a AF nun mitin de 1932 celebrado en Sarria, pero non falará con el ata uns meses despois, en Lugo: "Os centos e centos de horas de conversa diurna e nocturna con Fole e con Gayoso foron a verdadeira base da miña formación cultural, a máis viva e fecunda introducción ó mundo da cultura. E as tardes que íbamos pasar, cáseque sempre na compañía de Ánxel Fole, con Luís Pimentel, eran unha experiencia que me

Fole e Piñeiro, a carón do Miño

conmovía fondamente". Influído por AF, pensa segui-los estudos de lingüística. Autor de *Os contos de Fole* (Grial); de *O libro que nos debe Ánxel Fole* (*Olladas no futuro*. Galaxia 1974), de *Contos da néboa*, por Ánxel Fole (Grial nº43. 1974), de *De cómo Ánxel Fole comenzou a ser mestre dos novos* (LVdeG. 6-V-1982); de *Ánxel Fole*, en ELAF, de *Un trasmundo oral y milenario* (ABC. 10-V-1986) e do Limiar ó libro *Viaxe con Ánxel Fole*, de Manuel Rodríguez López. A instancias de Piñeiro, AF ingresa no Partido Galeguista en 1935 e do que é elixido secretario provincial. (vid Guerra Civil e Coruxo). Piñeiro

consideraba de Fole que "as súas preocupacións políticas naceron sempre da súa dimensión ética". *Op*: "Quenquera que tratase persoalmente a Ánxel Fole axiña botaba de ver que por debaixo da súa espontánea amenidade coloquial, sempre animada pola variedade de saberes e polas abundantes faiscas de humor, palpitaba unha sensibilidade fonda e de gran finura receptiva para toda clase de valores, quer de orde intelectual, quer de orde moral, quer de orde estética. (...) Con todo, a dimensión máis íntima da personalidade, esa dimensión que tende de seu a se manifestar líricamente, en Fole aparece

asociada á vivencia da paisaxe. Unha boa antoloxía da súa prosa paisaxística daríanos unha imaxe moi verdadeira dese íntimo sentir do noso narrador".

Plaza Mayor. Sección de AF na *Hoja del Lunes*, de Lugo, que

O escritor, entre Piñeiro e Aníbal Otero

Raúl. Personaxe do conto *¿Egua ou cabalo?*, incluído no libro CDN. Pertence á "peña do Metropol". Despois de descubrir o segredo do cadro reflexiona sobre un novo tema: "Se unha táboa pintada en dobre deu tanto que cavilar e disputar, ¿que non dará unha concencia dobre?"

Fole le o seu discurso de ingreso como novo académico RAG

Real Academia Galega. AF ingresa na RAG o 5 de outubro de 1963 co discurso *Castelao i-a tradición galeguista*. O texto do discurso foi publicado na escolma de Claudio Rodríguez Fer para o *Cartafolio galego*. En vida de Fole, *EP* publica en dúas ocasións outras tantas partes do mesmo: *Castelao i-o pobo galego* e *Castelao i-a tradición galeguista*. O encargado de contestarlle foi o presidente da institución, Sebastián Martínez-Risco, que precisamente substituíra tres anos antes ó presidente e académico da cadeira que vai ocupar AF, Manuel Casás Fernández. García-Sabell lembra que nese día tivo que darlle ánimos, "porque era tímido, como toda persoa sensible". No discurso dixo: "Imaxinade entón a miña sorpresa ó saber que vós, esgrevios homes de letras, tiverades a xenerosidade de vos

O presidente da
Academia comunica á
familia o pésame pola
morte do escritor

lembrar de min pra me tragner a compartir convosco as altas tarefas culturás da Real Academia Galega". O día seguinte, Álvaro Cunqueiro publica un artigo sobre AF no *Faro de Vigo*. *OpAC*: "Leeu ontos o seu discurso de ingreso na Real Academia Galega Ánxel Fole. Pódese e débese dicir que a prosa galega contemporánea acadou na obra do escritor lugués unha xenerosa madurez i-unha nobre perfeición. Fole é un mestre non soio da narrativa, senón e tamén da fala nosa viva que na súa pruma se fai coma un río caudal, e coa que pode dicir tódalas palabras precisas pra ise xeito seu de contar, tan demorado moitas veces e tan graciosamente revelador sempre, cunha pouta de humor que é unha finura máis do relato. Ánxel Fole é un dos grandes nomes das letras galegas de hoxe, e si isto está na conciencia de tódolos seus lectores, non por elo vai a deixar un de pór, chegado o caso dunha consagración académica, a vela acesa derriba do celemín. Acrarando que si dun novelista, dun ensaista ou dun poeta noso decimos que está na primeira liña da literatura galega, hase de entender que se afirma ó tempo que está na primeira liña no conxunto das letras hespañolas. Que a literatura galega está a carón da castelán e da catalá, inter pares, espléndidamente". Tamén Celestino Fernández de la Vega, (6-X-1963), fala do novo académico: "A partir de onte Ánxel Fole beneficiase dun signo externo de valor. Agora poderá pensar o mesmo que Mauricio Barrés en trance semellante: "Moi ben; xa non necesito demostrar tódolos días que teño talento". Por outra

2000
11

banda o novo académico dispón de un voto para fabricar futuros colegas; é decir, contará no sucesivo con afalagos insospeitados, mesmo deses mozos intelixentes que alternan o compromiso coa ambición precoz". Fole propuxera á Academia a realización do Primer Congreso del Idioma Gallego, que foi aceptado por aclamación o 13-XI-1960. A opinión de Fole sobre a situación da lingua galega en 1983, cando a Academia aproba a normativa do idioma, pódese resumir nesta intervención recollida por Manuel Rodríguez López:

Foto de prensa coa que se comunicaba o nomeamento de Fole como académico

"O primeiro que hai que saber é que os idiomas apréndense trabucándose, non de outra maneira. Os matices léxicos, en galego, son infinitos e a mellor forma de aprendelo é estudiándoos. O estudo do galego é eficazísimo para saber ben o castelán porque ten moitas formas arcaicas das que partiu o castelán. Paradoxicamente pódese dicir ¿como imos saber ben o castelán sen sabe-lo galego? Eu dígolles a vostedes que se a xente empezara a falar en bo galego, se houbera revistas e publicacións en galego ¿verdade? ó cabo duns anos, sen saber cómo nin cómo non, sen saber cándoo, cambeaba Galicia radicalmente para ben, non para mal". **AF**: "Eu levo asistindo a unhas sete receucións (1982) de académicos da Academia Galega con discursos de ingresos i as súas contestas en galego. A de Ramón Piñeiro, a de Eduardo Moreiras, a de Paz Andrade..."

VIAXES CON ANXEL FOLE

Manuel Rodríguez López

EDICIÓS DO CASTRO
serie testemuña

As viaxes Fole/Rodríguez

Rodríguez López, Manuel. Escritor e amigo de AF. Con el fixo moitas excursións pola provincia de Lugo que xuntou no volume *Viaxes con Ánxel Fole* (Edicións do Castro. 1988), onde recóllense artigos aparecidos en *EP*, *EIG*, *FdeV* e outras publicacións. Rodríguez López, un grande admirador do mestre, que para a súa desgracia, vivía afastado del, en Barcelona, dispón o verán para facer-las viaxes que imaxina, proxecta ou matina con delectación de arroubado alumno, durante o inverno. A cara de satisfacción de Rodríguez López no reencontro anual de *El Progreso* explica todo ese libro de inspiración

foleana que son as súas *Viaxes...*, tan reveladoras para coñecer ó Fole no seu prebe literario; unha experiencia compartida por outras moitas persoas anteriormente, pero se cadra ningunha delas estivera tan sinceramente deslumbrada polo escritor e polo personaxe Fole coma Rodríguez López. Neste resumo do libro, Manolo Rodríguez deixa adiviñar algo do antedito. *Op*: "Foi no verán de 1973 cando falei por primeira vez con Ánxel Fole.

Gorentando o viño da Barcia (Navia de Suarna): Manolo Rodríguez, Fole, Enrique de Macía, Xosé López e a súa dona

Ramiro 05/8
1/1

Estaba eu de vacacións en Lugo e un amigo de don Ánxel _o Ramiro da Feira do Páramo_ sabedor das miñas inquedañas literarias, invitounos ó Enrique de Macía e a min á tertulia do popular escritor lugués, no café Lugo (...) O académico era profundamente humano, cun gran sentido da amizade, cordial e prudente. Ó longo dos anos, a miña relación con don Ánxel nas tempadas estivais en Lugo foi en aumento. Xa non cabía na miña idea a programación das vacacións sen contar con el: as conversas no *Progreso*, nun café, durante as excursións, no seu propio fogar... Percorrémo-las terras do Incio _Dómpiñor, a casa do Pacio na Ferreiría, a igrexa dos Hospitalarios, a mansión dos Quiroga onde escribira *Terra Brava*_, visitámola torre de Basille, preto de Baralla, que pertencera ó seu bisavó don Juan María Quiroga: subimos ó Cebreiro do Santo Grial galego e das pallozas: estivemos no mosteiro de Samos, no castelo esquecido de Castroverde; nos pazos de Folgoso e do Corgo; na Veiguiña, lugar e inspiración doutro libro seu xa clásico: *Á lús do candil*. Os Ancares, San Esteban de Ribas de Sil, A Fonsagrada, San Andrés de Teixido, a Terra Chá, Sobrado dos Monxes, Mondoñedo, Pambre, Antas de Ulla, Oscira... son outros moitos lugares vencellados no meu recordo ó meirande prosista galego nado na cidade do Sacramento". Autor da *Oda para Ánxel Fole*, premio *Meigas e Trasgos* de Sarria (1981), publicada en ELAF e no libro das *Vixas*...

Fole mantivo sempre o seu compromiso ético/estético coa vida

Rodríguez Mourullo, Gonzalo. Escritor e avogado. Cando aparece o seu libro *Memorias de Tains*, Carballo Calero acúsao de facer literatura de laboratorio. Contrapón esta obra á narrativa de AF, "que escribe para aldeanos y intelectuales", mentres que Mourullo escribe "sólo para intelectuales". Autor

do artigo *Á lús do candil* (*Vamos*. 1953).

Rodríguez Olivares, Luís. No ano 1985, Manuel Rodríguez López informa que Rodríguez Olivares "está a preparar un guión sobre *Decímolo ou non o decimos* para televisión".

Rodríguez Rodríguez, Luis. Xornalista. Compañeiro de AF dentro e fóra da redacción de *EP*. *Op*: "Lémbrome dun día que, tras unha visita a Vilar de Donas co Celestino Fernández de la Vega, Manolo Roca, Salvador Castro e un representante de farmacia cuio nome non recordo, fomos invitados a unha casa de Palas de Rei. A merenda estivo regada de gorentosas aneídotas a cárrego do gran conversador que foi Celestino e mais do fino inxenio do anfitrión. O Fole, por máis tentames que fixo, non poido senón pronunciar aquelas verbas cas que íl expresaba a resiñación: _¡Moi ben! ... Sí, señor..._, mentralas volvoretas que tiña por maos non deixaban de revoar diante do seu nariz i a cinza do pitillo espallábase polo prato... Cando, todos ledos, saíamos para Lugo, ó Fole soio se lle ocorreu sentenciar: _Cánto fala ise home..._ referíndose ó anfitrión. E xa non voltou a abri-la boca como non fora para fumar".

Rojo. O máis coñecido dos seus poemas de tema político é este *Rojo*, publicado no exemplar de *Guión* do 1º de maio de 1931. Reproducido tamén baixo o título *Banderas rojas*, a súa lectura axuda a comprende-lo terror de AF ante unha posible represión no ano 1936.

Roja, roja, roja, roja
va la falange de obreros.
Sus rosas de rebeldía,
rojas flámulas al viento,
mojadas por la marea
azul del azul del cielo,
sangran en plazas y calles
como el corazón del pueblo.

Alvarez Soto
et al

T

Táboa Redonda. Páxina literaria primeiro, e suplemento de cultura despois, de *El Progreso*, creada por Fole o 10 de maio de 1970. Foi dirixida e coordinada por AF, Juan Soto e actualmente, por José María Álvarez Vilabrille. A satisfacción de

A primeira Táboa

ter nas súas mans o primeiro exemplar de *Táboa Redonda* foi compartida cun pequeno desgusto, ó comprobar que nun artigo, no lugar de palimpsestos, apareceu o incorrecto *palimpsestos*. **AF**: "O propósito de *Táboa Redonda* é o espallamento da literatura galega, escrita en galego, e ocuparse de publicacións que tiveron o seu mérito e deixaron pegada: *Ronsel* e *Resol*, por exemplo (...) Se se xuntasen todos cantos artigos en galego foron publicados en *Táboa Redonda* (AF fala en EP 3-VI-1979) ocuparían un volume de mil páxinas". O certo é que sempre había unha solución para cada problema, e se fose necesario, don Ánxel collía a máquina e improvisaba un saboroso artigo para o espacio que quedaba baleiro en *Táboa*. **OpPdeLl**: "Enfaenado por la noche en la Redacción, esperaba escuchar en cualquier momento el singular y alegre estribillo con que, el bastón en la mano y el optimismo en el corazón, casi siempre anunciaba su llegada: _Señores: ¡Qué ayuntamientos! ¡Qué

Actual cabeceira da
Táboa Redonda

diputaciones...! Y se sentaba en cualquier mesa vacía, y empezaba a manipular las desordenadas y manoseadas cuartillas que sacaba del bolsillo para preparar su *Táboa Redonda*. Y más unido me sentía a él cuando lo veía lucir en las tardes frías de invierno aquel gorro ruso de astracán que le regalé cuando volví de un largo viaje". **OpACG**: "Una excelente idea (*TR*), empezando por el título, enseguida aprovechada por muchos de nosotros que empezábamos entonces en la

Literatura, y que después hemos tenido biografías y trayectorias muy distintas. Yo contacté con alguno de los que después fueron grandes amigos entre mis cofrades gracias a la *Táboa Redonda*. En ella publiqué con mucha ilusión y entusiasmo mis primeros artículos, relatos y poemas. (...) Fole, por lo demás, protagonizaba la página con sus extensos y amenos artículos o relatos, reseñas, comentarios, bajo diversos seudónimos, manifestaciones de ese periodismo detallista y observador tan suyo". *OpXGG*: "*Táboa Redonda* cadrou co nacemento _ou afloración_ de toda unha serie de poetas e escritores lugueses e foi o seu órgano de expresión". O 17 de febreiro de 1993, T.R. publica unha *Nómina (incompleta) de colaboradores*, na que aparecen _amais dos tres directores, Xosé Trapero, Pedro de Llano e Xosé de Cora, e dos dous directores de T.R., Ánxel Fole e Juan Soto _, os seguintes colaboradores: Adolfo de Abel Vilela, Xosé Enrique Acuña, Xesús Alonso Montero, Alfonso Álvaro Rodríguez, Higinio Albarrán, Manuel Andújar, Nicandro Ares Vázquez, Valentín Arias López, Herminio Barreiro, Xosé Barreiro Gómez, Constantino Bértolo Cadenas, Manuel Blanco Castro, Manuel Blanco Rábade, Luis Manuel Buján, Jesús Burillo, Antón Buxán, Darío Xohán Cabana, Pilar Campo Domínguez, Miguel Cancio, Xulia Cantalapiedra, Carlos Casanova, Miguel Castelo, Luisa Castro, Xosé Conde, Evaristo Correa Calderón, Xosé María Costa, Antonio Costa Gómez, Álvaro Cunqueiro, Juan Cueto, Enrique Chao Espina, Violeta Demonte, Olga Díaz, Isaac Díaz Pardo, Rosendo Díaz Peterson, Lois Diéguez, Marino Dónega Rozas, Xosé Dono, Antonio Esteban, Pablo Rubén Eyre, Ramón Fernández Mato, Miguel Anxo Fernán Vello, Francisco Fernández del Riego, Manuel María Fernández Teixeiro, Celestino Fernández de la Vega, Xosé Filgueira Valverde, Ramiro Fonte, Antón Fraguas y Fraguas, Daniel de la Fuente, Dionisio Gamallo Fierros, Xosé Lois García, Xosé Antón García Cotarelo, Xosé Luis García Mato, Pilar García Negro, M^a do Carmo García Negro, Domingo García-Sabell, José Gayoso Veiga, Pepe Gesto, Luis

Alonso Girgado, Ricardo Gómez Polín, Isabel Gómez Rivas, Camilo Gómez Torres, Noli González Aira, Chema González Barcia, Xesús González Gómez, Vicente González Radío, Carlos González Reigosa, Antón Grande, Bernardino Graña, Eduardo Gutiérrez Fernández, Araceli Herrero Figueroa, José Jurado Domínguez, Xosé Landeira Yrago, Margarita Ledo Andión, Antonio López Acuña, Xaime Félix López Arias, Arcadio López Casanova, Xosé Antón López Dobao, Amador López Valcárcel, Xulio López Válcarcel, Xosé Manuel López Valcárcel, Basilio Losada Castro, Manuel Lourenzo, José Lupiáñez, Luis Maquieira, Juan Luis Marín Escudero, Paco Martín, Ricardo Martínez Conde, Manuel Celso Matalobos, Xosé Moreiras Santiso, Pablo Moure Mariño, Luis Moure Mariño, Manolo Meiriño, Miguel Anxo Murado, Hernán Naval, Manuel Xosé Neira, Gerino Núñez Díaz, José Ramón Ónega López, Xosé Luis Otero Cebal, Xerardo Pardo de Vera, Ramón Otero Pedrayo, Xulio Pardo de Neyra, Narciso Peinado, Reimundo Patiño, Moncho Paz, Juan Marcial Pereira, Lois Xosé Pereira, Ramón Pernas López, Beatriz Pin, Ramón Piñeiro López, Pedro de la Portilla, José Luis Quiroga, Xesús Rábade Paredes, Ramón Reimunde Noreña, Manoel Rico Vereá, Nicanor Rielo Carballo, Xavier Rodríguez Barrio, Claudio Rodríguez Fer, Manuel Rodríguez López, Luís Rodríguez Rodríguez, Pedro Ruibal Pardeiro, José Luis Salgado Diéguez, José Sánchez Reboredo, Camilo Santomé Castro, Luís Seoane, Olegario Sotelo Blanco, Xohán Manuel Sotelo Casado, Xulio Teixeira, Rafael Torres Mulas, Ramón Touceda, Emilio Valadé del Río, Elena Valverde, Juan Bautista Varela de Vega, Amable Veiga Arias, Fiz Vergara Vilariño, Manuel Vidal Villaverde, Helena Villar Janeiro, Ramón Villares Paz, Damián Yáñez e Antón Yebra de Ares. Na actual etapa coordinada por Álvarez Vilabril, cómpre engadir os nomes de José Luis Andújar Matalobos, como ilustrador, Manuel Darriba, Fernando Salgado García, Rosa Fernández, Antonio Barba, Norberto Cabrera, Santiago Jaureguizar, Antón Patiño Regueira, Pepe Coira,

Francisco Arias Solís, Ricardo Martínez, Maggi Sobenes, Jesús Álvarez González, Carmen Sierra, Pilar Peruga Garzón e J. Miguel Novo.

Tarrío Varela, Anxo. Ensaísta e crítico literario. Foi profesor de Lingua no Colexio Universitario de Lugo nos primeiros anos oitenta. Autor de *Lembranza da Xeración Nós (I Xornadas da lingua galega no ensino*. Xunta de Galicia 1984) e de *Literatura Galega. Aportacións a unha Historia crítica* (Xerais. 1994). Participou como xurado no premio *Ánxel Fole* (1993). *Op*: "En toda a súa obra, Fole gustou de centrarse en escenarios enxebremente galegos, e máis concretamente lucenses, das terras apartadas da serra do Courel, das comarcas de Quiroga e do Incio, pertencentes á Galicia máis inédita e atrasada, custodiadora de ancestrais costumes e máxicas cosmovisións que o autor fixa na súa escritura con grande naturalidade e fluidez narrativas. O medo nocturno, a superstición, a experiencia parapsicolóxica, o soño premonitorio, o humor galego máis encoirado e sutil á vez, conforman un ámbito inconfundible no que Fole se move con plena familiaridade. Ata tal punto que a etiqueta de autor realista é a que mellor convén ó seu modo de facer, por canto non parece propoñerse outra cousa que describir o que os seus ollos e o seu espírito captaron daquelas terras, daquelas paisaxes e das súas xentes, con técnicas moi próximas ás do narrar popular, con localizacións espacio-temporais aparentemente precisas, testemuños de autoridade, manuscritos atopados, sartas en estruturas de caixa chinesa e, frecuentemente, en primeira persoa testemuña ou informada pola transmisión oral ou por outras fontes presuntamente fidedignas".

Teijeiro, Paco. Amigo de AF. Vendía viño do Lor, dos Quiroga, segundo di don Ánxel en *Nuestro tiempo* (HdelL. 17-II-1969).